

ВІРА У заг. значенні словом «В.» позначають психіч. стан впевненості, на протигагу сумніву, ваганню. У такому слововжитку реліг. В. розглядають як один з різновидів В. Стан вагання найвиразніше виявляється в напрузі, пов'яз. із вибором способів дії, поведінки і життя. Частина тієї певності, з якою ми діємо в нашому життєвому середовищі, є наслідком нашого індивід. досвіду: певність, що речі є саме такими, а не інакшими, шляхом повтор. дій перетворилася в наші звички. Звичка не потребує В. як особливого ментал. стану: кожен з нас щоденно здійснює безліч дій суто автоматично, і в таких випадках питання про В. не постає. Тільки тоді, коли звичні якості природ. чи сусп. середовища змінюються, з'являється вагання, постає питання вибору способів дії і поведінки (це більшою мірою стосується змін у сусп., ніж у природ. середовищах). Друге і важливіше джерело впевненості особи у правильності її дій, способів поведінки та життя є наслідком її соціалізації. У процесі виховання особа засвоює певні стереотипи поведінки та цінніс. переконання, морал. настанови, спосіб світорозуміння і мислення.

Різні ступені В. висловлюють з допомогою споріднених слів: «гадаю», «вважаю», «певний», «переконаний», «повністю довіряю», «вірогідний» чи «ймовірний» (напр., подія, яку можна передбачити з певним ступенем істинності). Виокремлюють такі контексти використання терміна «В.»: а) у зв'язку зі знанням; б) у порівнянні та у зв'язку з ін. станами ментальності (невпевненість, сумнів, вагання, упевненість, реліг. В.); в) у зв'язку з практ. дією і поведінкою; г) у метафізиці (метафіз. чи філос. В.). Перший з цих підходів до В. є предметом епістемолог. дослідж.; другий — психології та філософії духу; третій є важливим у теоріях практ. дій та у філософії цінностей; четвертий — у метафізиці, зокрема у зв'язку з *нігілізмом*. Розгляд В. під кутом зору знання та пізнання започаткували античні філософи. Знання дозволяє діяти успішно, впевнено внаслідок того, що воно об'єктивне, В. ж є суб'єктивною і може містити різного роду ілюзії. Ілюзія ж не може бути основою успіш. дії. Однак ще Платон звернув увагу на зв'язок В. і знання: їх категоричне протиставлення є помилковим, бо ж В. є необхід. складником знання. У творі «Теетет» він протиставив звичайну В. («докса») знанню («епістеме») як правдивій В. — В., що ґрунтується на пізнанні істини. Однак у будь-яких знаннях щось приймається за очевидне (без перевірки), а тому «докса» є складником будь-яких знань.

У багатьох мовах значення слова «знати» включає В. (суперечливими є твердження на зразок такого: «Я знаю, що мій друг тепер удома, але не вірю, що це

так»). Окрім того, у звич. мовах наявна симетричність між значенням слів «знати» і «вірити». Це виявляється у тому, що звичай. тричлен. поділу знання на предметне (я знаю цю людину), знання-уміння (я знаю, як це зробити) і пропозиційне (я знаю, що Київ розташ. на Дніпрі) відповідають три найважливіші значення слова «вірити»: я вірю (довіряю) цій людині; я впевнений, що можу це зробити; я переконаний, що це саме так. На протигагу суб'єктив. стану упевненості, знання має бути «об'єктивним». Йдеться про підстави для В., які роблять В. виправданою, обґрунтованою для ін. осіб. Цю ознаку знань називають заг. значущістю, або інтерсуб'єктивністю: обґрунтування знань має бути прийнятним для інших — таким, що спонукає інших вірити у сказане (навіть, якщо перед тим вони були схильні вірити, що стан справ є інакшим).

На відмінність між суб'єктив. В. і В., джерелом якої є знання, звертав увагу І. Кант: він відрізняв «гадку» (нім. Meinung) від В. (нім. Glaube). Гадці бракує як суб'єктив., так і об'єктив. певності; В. властива суб'єктивна певність, але бракує об'єктив. підстав; знанню властиві як суб'єктивна, так і об'єктивна певність. Знання визначають як В. у певні факти, твердження, системи тверджень, за умови, що існують надійні підстави для такої В. Певність, яку забезпечує знання, — наслідок того, що знання — перевірена, обґрунтов. В. У міру того, як знання (повсякденне та наукове) є тільки вірогідним, ступінь нашої суб'єктив. В., яка ґрунтується на такому знанні, також набуває характеру вірогідності. Зрозуміло, що перевірку не обов'язково має здійснювати той, хто використовує знання: кожен із нас щоденно використовує інформацію, якій довіряє. Однак деякі філософи вважають, що визначення знання як В., яка ґрунтується на надій. підставах, є надто суворим (див. [Знання](#)).

Другий важл. аспект проблеми співвідношення В. і знання пов'яз. із тим, як знання функціують у суспільстві — як їх здобувають, зберігають, передають, засвоюють. Це є предметом соціології знання. Т. Кун у пр. «Структура наукових революцій» показав, що прийняття нової парадигми наук. дослідж. наштовхується на опір наук. інституцій та спільнот: нові методи і теорії повинні боротися за своє визнання, долаючи інерцію, пов'язану з В. у певні методи і теорії. У межах практ. філософії тема В. є важливою під кутом зору вивчення цінніс. переконань. Спосіб життя людей визначається системою цінностей, яка домінує у даному суспільстві. В архаїч. і знач. мірою традиц. суспільствах питання вибору способів життя поставало перед окремою особою та всією спільнотою у винятк. ситуаціях, адже культуру з її системою цінностей спри-

мали як щось єдино можливе, «природне». У міру того, як способи життя почали піддавати крит. рефлексії, було виявлено їхню відносність — залежність від тих світоглядів (ідеологій), що їх містять різні культури, цивілізації, епохи. Сучасне ставлення до способів життя і поведінки характеризується високим ступенем рац. рефлексії: звідси актуальність особистого і сусп. самовизначення — вибору способів особистого та колектив. життя. І все ж розумове крит. обдумування цінніс. переконань та ідеалів було б хибно ототожнювати з абсолютизацією наук. підходів, із *сцієнтизмом* та концепцією деідеологізації (див. *Ідеологія*). Люди не можуть жити поза будь-якою ідеологією, без будь-яких цінніс. переконань. Йдеться, отже, не про усунення ролі В., цінніс. переконань з особистого чи сусп. життя, а про поєднання розуму і В. Роль розуму полягає у тому, щоб піддавати сусп. та особисті цінності крит. рац. рефлексії.

Успішність будь-якої практ. дії визначається знанням засобів і способів дії, за допомогою яких у даній особистій чи сусп. ситуації особа чи колектив можуть досягти мети. У дії, успішність якої гарантована дотриманням відповід. технологій, впевненість чи В. у досягненні бажаного результату ґрунтується на вивіреності цих технологій досвідом ін. людей, які їх використовували. Однак у багатьох видах діяльності, крім дотримання певних технологій, важл. роль відіграють суб'єктивні чинники, зокрема В. Це важливо у громад. та політ. діяльності. В. політ. діяча у свої сили є необхід. передумовою його волі і сприяє В. в нього ін. осіб. І навпаки, В. людей у свого лідера намагає його В. і волю. Але ступінь суб'єктив. В. є одним із вимірів в оцінці та самооцінці будь-якого діяча. В. потребує доповнення крит. оцінкою та самооцінкою стратегій під кутом зору тих цінніс. орієнтацій (ідеологій), які за ними стоять, та реал. досяжності цілей. Важливою є не сама по собі суб'єктивна В. у певні ціннісні орієнтації та ідеали, а крит. ставлення до пропонув. стратегій, їх рац. оцінка під різними кутами зору.

Проблема метафіз. чи філос. В. пов'яз. із тим, що філос. знання (філос. раціональність) не є ціннісно нейтральним. Наслідком наук. пізнання є засоби, які з однаковим успіхом можна використовувати для досягнення як добрих, так і злих цілей. Навіть якщо вважати, що наук. знання не є ціннісно нейтральними і що вищою цінністю наук. пізнання є влада над пізнаним об'єктом, то саме по собі наук. пізнання не відповідає на питання, для чого має бути використана така влада. Тим часом філос. пізнання спрямов. на пошук відповіді на питання, як повинна жити людина. У середземноєвроп. філос. традиції це питання пов'язують з ім'ям Сократа. Філос. проблема істини-цінності полягає в тому, що з опису реальності не можна вивести твердження про те, якою ця реальність повинна бути. Навіть дослідж. того, що люди фактично цінують, не відповідає на питання, що вони повинні цінувати. Завжди були філософи, які

наполягали на тому, що філос. істина не є ціннісно нейтральною, і що з її визнання слідує певний спосіб життя. Це стосується не лише реліг. філософії. Із філос. напрямів 20 ст. таке розуміння філос. істини найвиразніше наголошено в екзистенціалізмі, передусім К. Ясперсом, який не тільки спопуляризував сам термін «філос. В.», а запропонував низку аргументів, покликаних відвернути суб'єктивізм і догматизм філос. В. На противагу Ж.-П. Сартру, в якого визнання цінності та обов'язку, пов'язаного з нею, є наслідком суб'єктив. акту особи (вибір, що здійснюється на рівні екзистенції), К. Ясперс вважає, що природу філос. В. не можна з'ясувати шляхом протиставлення суб'єкта об'єкту. Філос. В. є наслідком того, що суб'єкт визнає об'єктивність цінності внаслідок того, що ця об'єктивність стає внутрішньою: «заклик», що її містить в собі цінність, стає складником екзистенції особи. Разом з тим, на думку К. Ясперса, В., як складник екзистенції, виводить свідомість поза межі екзистенції, оскільки вказує на свої трансцендентні джерела. В укр. філософії П. Юркевич, ґрунтуючись на традиції «філософії серця», вважав В. серцевиною філос. мислення. Проблема В. як складника філос. мислення набула гостроти у 20 ст. у зв'язку зі спробами знайти протидію нігілізму.

Проблема змін в успадков. системі сусп. цінностей стала центральною у зв'язку з утворенням незалеж. Української Держави, процесами модернізації та демократизації. Йдеться про необхідність відмови від деяких успадкованих цінніс. переконань та ставлень, які знаходяться поза крит. усвідомленням. Вони зберігаються у мас. свідомості інерційно, у вигляді упереджень і мають явні ознаки бездум. В. Поширеним способом виживання цих стереотипів є їхнє виживання шляхом певних модифікацій. Зневіра у засадничі цінності — національно-культурні, правові, політичні є осн. джерелом нац., правового та політ. нігілізму. Внаслідок широкомасштаб. корупції в період «кучмізму» поширилася зневіра людей у свою здатність контролювати владу, використовуючи механізми представниц. та прямої демократії. У цьому відношенні події, названі «Помаранч. революцією», можна оцінювати як переломні у становленні громадян. свідомості. Але тільки успішність наступ. перетворень здатні зміцнити цю В.

Особливим різновидом В. є реліг. В. (див. *Релігія*).

Рекомендована література

1. N. Malcolm. Knowledge and Belief // Mind. 1952. № 4;
2. Gettier, L. Edmund. Is Justified True Belief Knowledge? // Analysis. 1963. № 23;
3. Серль Дж. Природа интенциональных состояний // Философия, логика, язык / Пер. с англ. Москва, 1987;
4. Ясперс К. Философская вера // Смысл и назначение истории / Пер. с нем. Москва, 1991;

Бібліографічний опис:

Віра / В. С. Лісовий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-34699>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).